

АСТРОНОМСКА ЛИТЕРАТУРА У ГАЗИ ХУСРЕВ-БЕГОВОЈ БИБЛИОТЕЦИ У САРАЈЕВУ

ЈАСМИНКО МУЛАОМЕРОВИЋ

Б. Зенунија 6, 71000 Сарајево, Босна и Херцеговина
Е-mail: dodospeleo@gmail.com

Резиме: Представљена је највећа збирка астрономских рукописа на оријенталним језицима на Балкану. Фонд садржи највише рукописа практичне астрономије, употреба астралаб-квадранта за одређивање тачног времена дневних молитви (133 рукописа). Други корпус су календари у којима има и оних са најстаријим народним називима мјесеци (42 рукописа). Слиједе књиге из астрономије (37 рукописа), затим књиге о космологији (27 рукописа) и по шест рукописа о сунчаном сату и одређивању времена молитве.

Кључне ријечи: историја астрономије; астрономски рукописи, Гази Хусрев-бегова библиотека, Сарајево, Босна и Херцеговина

1. УВОД

Гази Хусрев-бегова библиотека је најстарија таква установа у Босни и Херцеговини. Из вакуфнаме Гази Хусрев-бегове (Куршумлије) медресе која је написана 8. јануара 1537. године види се да је код изградње медресе планирано сљедеће: "Што претече од трошкова за градњу, нека се за то купи ваљаних књига, које ће се употребљавати у споменутој медреси, да се њима користи, ко их буде читао и да из њих преписују они, који се баве науком". Библиотека је била намијењена ученицима медресе, али и свима "који се баве науком". Прве просторије библиотеке биле су у Куршумли медреси. Године 1863. библиотека је пресељена у једну просторију у Беговој џамији, одакле је због повећања књижног фонда пресељена у зграду испред Цареве џамије. Потом је пресељена у зграду Женске медресе и на крају у нову зграду библиотеке у којој се налази и музеј (Слика 1).

2. КЊИЖНИ ФОНД АСТРОНОМСКИХ РУКОПИСА

Библиотечки фонд данас има велики фонд штампаних књига и часописа, али оно по чему је библиотека јединствена је преко 10.000 рукописних књига на перзијском, арапском и турском језику. Овај фонд је обрађен и доступан у 18 књига Каталога арапских, турских, перзијских и босанских рукописа који су сукуцесивно издавани од 1963. до 2013. године.

Слика 1. Зграда нове библиотеке

Међу рукописним књигама налазе се и књиге из егзактних наука, као што су медицина, ветеринарство, математика и, што је за нас интересно, астрономија. У 12. свеску каталога налази се обрађен највећи број астрономских рукописа.

Најбројнији су рукописи о употреби астралаб-квадранта. То је четвртина дрвене округле плоче на који је пројцирана небеска сфера (два пута пресавијена). На једној страни се налази астралаб-квадрант који је служио за одређивање положаја сунца или звијезда, док је на другој страни тзв. синус-квадрант који је служио за различите рачунске операције. Астралаб-квадранти су се израђивали и у Босни и Херцеговини. У музеју Гази Хусрев-бегове библиотеке налази се неколико примјерака израђених врло прецизно и украшених калиграфски исписаним упутством за употребу. Укупно је таквих рукописа 133. То је и разумљиво обзиром на сталну (дневну) потребу рачунања времена дневних намаза (молитви). Највећи број ових рукописа је пријепис дјела чији је аутор Шаух Мухаммад б. Мухаммад б. Ахмад б. Мухаммад, Сибт ал-Маридини, мувекит џамије Ал-Азхар у Каиру. Међу рукописима се налази и пријепис из штампаног примјерка дјела о употреби астралаб-квадранта који је са арапског превео на турски језик Суламан Мурад б. Умар б. Ахмад б. Са'ид ал-Гедуси. Дјело је било популарно међу мувекитима широм Османског царства, па и у Босни.

Други корпус астрономских рукописа су календари, неки међу њима су и тзв. деври-даими или гуренаме који су служили за одређивање дана почетка мјесеца Рамазана за дужи временски период. Календари су занимљиви и због тога што се у неким од њих налазе најстарији домаћи називи мјесеци као: лажак (ожујак), српан (српањ), приснац (просинац), веља ноћ (вељача) и сл. Календара има укупно 42. Занимљиви су календари у облику таблица који су служили за одређивање првог дана мјесеца Мухарема за неки период година (Слика 2.). У ову групу спадају и таблице које су служиле за поправак дневног времена. Најпознатији мувекит (службеник који се бринуо о изради календара и намјештању сата по "ала турка" времену) Салих Сидки Хаџихусејновић, користио се таблицама Улуг-бега (Слика 3.) и француског астронома Жозеф-Жерома Лаланда (Joseph-Jérôme Lalande) (Слика 4).

Слиједе књиге из астрономије (37 рукописа), затим књиге о космологији које се углавном ослањају на Аристотелове идеје или према спомињању у Кур'ану (27 рукописа) и по шест рукописа о сунчаном сату и одређивању времена молитве.

Handwritten astronomical table (Guruna) for eight years, starting from 1814. The table is organized into columns representing months and rows representing years. The text is in Persian script.

Columns (from right to left):

- محرم (Muharram)
- صفر (Safar)
- ربيع الاول (Rabi' al-Awwal)
- ربيع الثاني (Rabi' al-Thani)
- جمادى الاولى (Jumada al-Awwal)
- جمادى الثانية (Jumada al-Thani)
- رجب المرجب (Rajab al-Murjab)
- شعب الثامن (Sha'ban al-Thamin)
- رمضان المبارك (Ramadan al-Mubarak)
- شوال (Shawal)
- ذو القعدة (Dhu al-Qa'da)
- ذو الحجة (Dhu al-Hijja)

Rows (from top to bottom):

- سنة 1262 (Year 1262)
- سنة 1263 (Year 1263)
- سنة 1264 (Year 1264)
- سنة 1265 (Year 1265)
- سنة 1266 (Year 1266)
- سنة 1267 (Year 1267)
- سنة 1268 (Year 1268)
- سنة 1269 (Year 1269)

At the bottom, there is a section for the days of the week (Asterism):

یکشنبه و شنبه (Monday & Tuesday)

دوشنبه و سه شنبه (Wednesday & Thursday)

چهارشنبه و پنجشنبه (Friday & Saturday)

شنبه و یکشنبه (Sunday & Monday)

Слика 2. Гуренама Мухамеда Бергивије за осам година почевши од 1814. године

Two pages of Uluğ-Beg's astronomical tables (Uluğ-Begovye tablitsy). The tables are organized into columns representing months and rows representing years. The text is in Persian script.

Columns (from right to left):

- محرم (Muharram)
- صفر (Safar)
- ربيع الاول (Rabi' al-Awwal)
- ربيع الثاني (Rabi' al-Thani)
- جمادى الاولى (Jumada al-Awwal)
- جمادى الثانية (Jumada al-Thani)
- رجب المرجب (Rajab al-Murjab)
- شعب الثامن (Sha'ban al-Thamin)
- رمضان المبارك (Ramadan al-Mubarak)
- شوال (Shawal)
- ذو القعدة (Dhu al-Qa'da)
- ذو الحجة (Dhu al-Hijja)

Rows (from top to bottom):

- سنة 1262 (Year 1262)
- سنة 1263 (Year 1263)
- سنة 1264 (Year 1264)
- سنة 1265 (Year 1265)
- سنة 1266 (Year 1266)
- سنة 1267 (Year 1267)
- سنة 1268 (Year 1268)
- سنة 1269 (Year 1269)

Слика 3. Улуг-бегове таблице (двје стране)

Слика 4. Лаландове таблице.

5. ЗАКЉУЧАК

Богатство рукописних дијела из области астрономије, посебно практичне астрономије, у Гази Хусрев-беговој библиотеци у Сарајеву јединствено је на простору Балканског полуострва. Међутим, ни једно од ових дијела није посебно проучено јер међу оријенталистима нема оних који би знали практичну астрономију, као што нема астронома или физичара који би знали оријенталне језике. Док се не нађу појединци којима ће заједничким снагама истражити ову богату астрономску баштину, овај рукописни фонд ће остати дословно "мртво слово на папиру".

ЛИТЕРАТУРА

- Jahić M., *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, London-Sarajevo, Rijaset Islamske zajednice u BiH, 1-591 str.
- Mulaomerović J.: 1987, Kvadranti u Bosni i Herecegovini, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, **13-14**, 227-240.
- Traljić M.: 1972, Iz prošlosti Gazi Husrev-begove biblioteke, *Anali Gazi Husrev-Begove biblioteke*, **1**, 149-151.

**ASTRONOMICAL LITERATURE IN GAZI HUSREV-BEG'S
LIBRARY IN SARAJEVO**

The largest collection of astronomical manuscripts in oriental languages in the Balkans was presented. The fund contains the most manuscripts of practical astronomy, the use of the astrolabe-quadrant to determine the exact time of daily prayers (133 manuscripts). The second corpus is calendars, which also include those with the oldest folk names of the months (42 manuscripts). They are followed by books on astronomy (37 manuscripts), then books on cosmology (27 manuscripts) and six manuscripts each on the sundial and determining the time of prayer.

Keywords: history of astronomy, astronomical manuscripts, Gazi Husrev-beg's library, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina